

VĚDECKÉ ŘÍZENÍ PRÁCE.*)

(Základní pojmy.)

1. Řízení a pořádkový princip.

Vědecké řízení práce je především řízením a řídití je pořádati. Při každém pořádku stojí proti sobě materie, která je pořádána, a pořádací princip, smysl. Táž materie může býti uspořádána různě, na př. knihovna, aby se knihy snadno našly (podle obsahu nebo podle autorů), nebo tak, aby měla pěkný vzhled, aby zaujímal co nejmenší prostor a p. Stále je to táž materie — knihovna — ale pořádek je jiný. O materii vědeckého řízení práce promluvíme později; věnujme trochu pozornosti pořádacímu principu a smyslu.

Smysl pořádku si uvědomíme nejlépe, když si představíme opak; články materie budou pak nahodilým shlukem; knihovna neuspořádaná je nahodilá halda knih. Někdy vypadá nahodilý shluk tak, jako by byl uspořádán, mraky tvoří podobu hlavy, olovo vlité do vody ornament. Proč neřekneme, že je zde materie uspořádána? Protože přisuzujeme pořádek inteligentní vůli a záměrné činnosti, a kde jich není, mluvíme o náhodě. Náhoda je nedostatek pořádku, plánovitosti; „náhodou“ neznámá bez příčiny, protože nic se neděje bez příčiny, ale znamená „bez záměrné činnosti inteligentní vůle“. Ale týž inteligentní subjekt může pořádati materii různě, každý pořádek má svůj pořádací princip, jímž je to, čeho chce subjekt pořádaním dosáhnouti, je to účel pořádku, jemuž pořádek slouží. Chce-li subjekt jako účel přestěhování knihovny, a proto umístění v minimálním rozsahu, dopadne pořádek jinak, nežli chce-li používat knihovny ke studiu a chce se v ní rychle vyznati. Různým účelům odpovídá různý pořádek. Čím se liší účely různé od sebe? Tím, co subjekt chce, obsahem. Obsah účelu pořádku. Obsahem byl na př. minimální rozsah knihovny. Pořádkem rozumíme tak pořádek účelový; obsah účelu dává pořádku smysl.

Jednotný účel, pořádající určitou materii, pořádku její články, dává je do určitého vzájemného poměru a pořadí, relace, ale tím je zároveň spojuje, sečlankuje v jednotu, totalitu, a materie účelově uspořádaná tvoří účelový soubor. Každý stroj a každé hospodářství je účelovým souborem. Účel je ideálem, je-li maximální nebo optimální; maximální účel se mění v optimální prostě tím, že

*) Předneseno při zahájení Prvního národního sjezdu pro vědeckou organizaci práce v Praze.

je jeho obsah složitý, anebo, že je nepřímý a vyjadřuje podmínku pro dosažení maxima. Podnik směřuje k maximálnímu, nikoli k optimálnímu peněžnímu výnosu, protože obsah účelu je jednoduchý a přímý, vyjádřený množstvím peněz; monopolista uvažuje o rozsahu výroby a odbytu, při němž je výnos maximální; to není maximální rozsah výroby, protože monopolista musí, když chce zvýšit odbyt, snížit cenu, takže výnos ze stoupající výroby se paralyzuje klesající cenou; a každé zvýšení výroby neznamena zvýšení výnosu. Na určitém bodu výroby je stav výnosu maximální, a to je optimální stav výroby. Účel byl složitý a nepřímý, hledala se determinace rozsahu pro maximum výnosu. Je-li účelem výchovy dokonalý člověk, je účel nikoliv maximální, nýbrž optimální, protože zahrnuje mnoho různých vlastností v harmonickém poměru. Snaha po největším rozmnožení obyvatelstva je účel maximální. Hledání takového počtu obyvatelstva, při kterém je obyvatelstvo kvalitně nejlepší, je účel optimální. Když se tedy praví, že dnes technikovi nestačí deviza maxima, a že technik stejně jako politik a národohospodář se musí stále více řídit zásadou optima hospodářské účelnosti, tož třeba říci, že si nutno uvědomiti rozdíl mezi maximem a optimem, a že dříve technik také musil přihlížeti k hospodářským důsledkům své činnosti. Syndikalizovaná výroba na př. nehledá maximum výroby, nýbrž optimální rozsah výroby, při kterém je úhrnný výnos podnikatelský maximální. K tomu se však ještě vrátíme.

Maximální či optimální účel vyvolávají určitý způsob myšlení, kterému říkáme zákon hospodárnosti či racionality. Účel hledá předměty a děje, prostředky ke svému uskutečnění. Účel nahore a prostředek pod ním jsou dvě ohniska, mezi nimiž je řada vztahů. Vztah účelu k prostředku je potřeba, z branného účelu plyne branná potřeba, z kulturního účelu kulturní potřeba prostředků způsobilých uskutečnit ten který účel. Uskutečnění účelu jest užitek, který je podle účelu branný, kulturní, hospodářský atd. Vztah mezi prostředkem a účelem je užitečnost, je to rub potřeby, užitečnost praví o prostředku, že je způsobilý uskutečnit účel. Protiúčelová změna je škoda. Škoda, kterou podstupujeme, abychom získali prostředek způsobilý přinést větší užitek, je náklad, a převaha nabytého užitku je výnos. Myšlenkový proces, jímž se stanoviska účelu (branného, kulturního, zdravotního atd.) přisuzuje předmětům, statkům, či dějům větší nebo menší užitečnost, je hodnocení. Hodnota je určitý stupeň užitečnosti. Má-li určitý obranný prostředek větší obranou hodnotu nežli jiný, znamená to, že je schopen uskutečnit více branného účelu. Účel dává obsah a náplň všem těmito pojmy. Ze zdravotního účelu plynou zdravotní potřeby, zdravotní statky, zdravotní užitek, škoda, náklad, hodnota, a brannému účelu odpovídají obdobné pojmy branné atd.

Z maximálního účelu plyne snaha po maximu užitku při upotřebení prostředků daných, a po minimu nákladu při nabývání prostředků. Z čehož plyne určitý pořádek při používání prostředků podle řady klesajícího užitku a při nabývání prostředků podle řady rostoucího nákladu. Při tom na průseku klesající linie poměrného užitku a stoupající linie poměrného nákladu je hranice racio-

nality, za níž se každá prostředková jednotka nabývá větším nákladem, nežli může přinést užitek. Soustava myšlení pod maximálním nebo optimálním účelem je racionalita, zásada hospodárnosti. Pod každým účelem maximálním nebo optimálním je racionalita jemu odpovídající, jemu odpovídající užitek i náklad: užitek pod zdravotním účelem je přírůstek zdraví a nákladem je oběť zdravotní. Zásada racionality je forma, metoda myšlení účelového, která se hodí na každý účelový obsah. Český jazyk dobře rozlišuje mezi hospodárný a hospodářský; hospodárnost je každý účelový postup pod každým maximálním účelem, není tedy jen v hospodářství, je i jinde. Generál hospodaří brannými silami, ale nehledá užitek hospodářský, nýbrž branný. Nedostatek tohoto rozlišení v jiných jazycích vedl k mnohým zmatkům.

Víme tedy, že řízení práce je její pořádání účelové, což vyžaduje racionálního postupu či hospodárnosti, při čemž je forma myšlení všude stejná, ale obsah prostředků pořádku bude různý podle různého obsahu účelového, pořádkového principu. Třeba tedy zkoumati otázku řízení práce od účelu k účelu, od účelového souboru k účelovému souboru.

2. Vědeckost v řízení.

Řekli jsme, že účel chce býti uskutečněn a hledá k tomu své prostředky. Má-li býti účel objektivně uskutečněn, je třeba, aby bylo uskutečnění účelu kausálním důsledkem upotřebení prostředků, a hledání prostředků vyžaduje znalost kausálního světa, zkušenosti, výzkumu o různých prostředcích, různých metodách pracovních, o různém stupni jejich užitků a působení. Všechny tyto zkušenosti jsou jednak kasuistické a tradiční, jednak výsledkem soustavné práce vědecké. Vědy teoretické přinášejí výklad a pochopení zjevů všeho druhu, vědy praktické přinášejí soustavné hodnocení prostředků pro určité účely, ať už běží o předměty či děje, pracovní metody atd. Kasuistické a tradiční poznatky ustupují soustavnému vědeckému výzkumu. Podívejme se na př. na soubor lékařské praxe pod účelem: lidské zdraví. Od kasuistiky poznatků nahodilých (o léčivosti bylin a různých prostředků pro různé poruchy zdraví), od víry v léčivou moc zaříkadel, amuletů a zázračných vod vede cesta k úplnému poznání lidského organismu, jeho orgánů a funkcí, které přinášejí fyziologie, biologie, anatomie a organická chemie, k poznání reakcí lidského organismu a k hledání reaktivních prostředků, aby byly vyvolávány žádoucí reakce, a k úplné soustavě poruch a k soustavě prostředků, chránících organismus před poruchami a vracějícími organismus do normálního stavu. Jiný příklad přináší vyučovatelsví a vychovatelsví, které se přes teoretickou psychologii dostává k vědecké pedagogice specialisované pro různé obory lidských schopností a jejich rozvoji. A což není dnes obrana státu předmětem složité vědy, protože se mění národ ve válce ve válčící národ, v němž se podrobuje hospodářství, zdravotnictví, škola atd. obrannému zájmu národa? Srovnajme s tím primitivismus kasuistických válečných zkušeností dřívějších dob!

Tak tomu je v každém velkém účelovém souboru. Vědeckost v praktické činnosti, směřující k uskutečnění účelu, spočívá především v tom, že používá všech daných poznatků a výzkumů věd teoretických a praktických, pokud se jeví se stanoviska účelu užitečnými. Není to vždy jen věda a vědecký výzkum, který přinesl převrat v praktickém snažení lidstva, protože přinesli mnoho také i praktičtí vynálezci, kteří nepostupovali vždy vědecky ani nešli za vědeckým cílem, ale je pravda, že to byla věda, která razila cestu novému poznání, ale i usměrňovala praktickou činnost člověka. Fysika a její odvětví mechanika, výzkum elektřiny atd., biologie, fyziologie, chemie jakož i výzkumy praktických věd technických (strojnictví, stavebnictví pozemní a vodní atd.), přinesly úplný převrat v praktické činnosti člověka. Jedním z důvodů, proč zvítězila velkovýroba nad výrobou malou, řemeslnou bylo, že aplikovala vymoženosti přírodních věd, kdežto malá a řemeslná výroba se obmezovala (také v zemědělství) pouze na tradiční zkušenosti.

Vědeckost v praktické činnosti však na tom nezůstává. Praktická činnost zahajuje sama vědecký výzkum, pokud školsky dané obory vědné jí nepřinášejí poznatků dostatečných. Lékařství bylo odedávna pěstěno školskou vědou teoretickou i praktickou a čerpalo z ní svůj pokrok, podepřený i objevy a prací praktických lékařů. Tak tomu bylo i ve výchovatelství, v technice výroby průmyslové a zemědělské a j. Avšak při stále rostoucí specialisaci práce přibývá problémů speciálních, na které nestačí výzkum školsky zastoupených věd, a tak vzniká potřeba výzkumnictví v rámci praktické činnosti, v rámci podniků a jejich výroby anebo jejich kooperativy, kterou po případě zastupuje stát či jiný veřejný svazek. Přibývá výzkumných ústavů podnikových pro celá výrobní odvětví (zemědělství, jednotlivá odvětví průmyslová), ať cestou kooperativy soukromé či veřejné, které zkoumají výrobní procesy, výrobní podmínky atd. a dospívají k praktickým maximám pro tu kterou výrobu. Ale nejen pro výrobu, také pro zdravotnictví, výchovatelství atd.

Vědeckost v řízení praktické činnosti spočívá konečně v tom, že pořádací činnost používá vědeckých metod, hlavně soustavnosti práce usměrněné vedoucím účelům, přesného měření, přesného hodnocení namísto šablony a hrubých odhadů užiteků a nákladů, a varuje se takto ztrát, které plynou z hrubých odhadů a šablony. To se týká zrovna tak používaného materiálu jako práce strojové a lidské.

A tak lze vědecké řízení charakterisovati:

(1.) jako aplikaci vědeckých poznatků teoretických a výzkumů věd praktických;

(2.) jako doplnění výzkumů teoretických a praktických, které skýtá školní věda, v rámci činnosti praktické;

(3.) jako aplikaci vědeckých metod (soustavnosti, přesného měření atd.) na pořádací činnost praktickou.

Zvědečtění řízení práce je její zlepšení a zdokonalení, je její zhospodárnění, racionalisace, směřuje tedy k lepšímu, plnějšímu i snazšímu dosažení oněch účelů, k nimž tato činnost směřuje; tedy buď ke zvýšení užitků, anebo ke zmenšení nákladu, každým způsobem ke zvýšení účelového efektu; jest pokrokem. Snaha po zvětšení vědeckosti v řízení práce je snaha o obecný pokrok.

3. Práce řízená.

V technickém smyslu je prací každá energetická změna, bez zřetele k tomu, je-li účelná čili nic. O rozumné úpravě racionalisací práce však lze mluvit jen u činnosti, která směřuje k určitému účelu: to, co se jeví prací s hlediska účelu jednoho, není jí s hlediska účelu druhého. Houslistovu práci neuzná za práci generál s hlediska obrany státu, ledaže by hrál do pochodu. Pro účel tohoto rozboru stačí říci, že práce je účelová aktivita člověka. Vskutku každá účelová aktivita může být zvědečtěna vyjma jedinou, totiž práci vědeckou, neboť měla-li by být tato práce teprve zvědečtěna, není ještě vědeckou; tím nechceme říci, že právě způsob vědeckého myšlení, poznávání a výzkumů nemůže být zlepšován a zdokonalován, naopak vědecká práce počíná od metody, avšak není obecné metody vědecké, kromě soustavnosti a přesnosti, které jsou nejobecnějším předpokladem každé vědy. Jak má tedy být vědecká práce zvědečtěna? Viděli jsme, že zvědečtění praktické činnosti pozůstává buď v tom, že se aplikují dané vědecké poznatky na praxi, nebo se tyto poznatky doplňují praxí anebo že se na činnost praktickou aplikují vědecké metody soustavnosti a přesnosti. Tak nelze zvědečtiovati vědecké práce, která se ve svých pracovních metodách způsobu myšlení a pozorování tak specialisuje a různí, že kromě soustavnosti a přesnosti nemá vědecká práce matematikova nic společného s vědeckou prací biologovou nebo s prací teoretického národohospodáře. Leč proč říkám tyto samozřejmosti? Protože se vyskytla myšlenka, že by se měly znormalisovat vědecké národohospodářské pojmy. Normalisace je jedna z metod vědecké organizace praktické práce, která se děje mezihospodářskou dohodou a je nesmírně účelná. Normalisace výrobku rozšiřuje jejich zastupitelnost a nahraditelnost, sečleňuje práci nejvzdálenějších závodů, zlevňuje výrobní náklady atd., ale spočívá na vůli, dohodě a účelnosti; ale konstrukce národohospodářských pojmů není jen otázka vůle, dohody a účelnosti, nýbrž také správnosti konstrukce a pravdy, jichž nelze dohodou překlenouti. Je to zcela podobné, jako bychom chtěli tyto pojmy uzákoniti, vždyť nezáleží na tom, z jakého pramene vychází normalisační pravidlo. Je možno se takto dohodnouti o určitých technických jednotkách míry, váhy, prostoru, času, určité energie atd., ale nikoli o tom, co je energie vůbec, co je čas a prostor. Je možno a účelné, aby se dohodla statistická místa na př. o způsobu zachycování stavu a změny obyvatelstva, ale nikoliv o pojmu přelidnění. Je pravda, že právě hospodářská věda trpí strašným chaosem, což je viděti právě za

dnešní krise, ale to je důkaz její neujasněnosti metodické a noetické, již nelze nahraditi dohodou se závaznou platností. Metodická a noetická ujasněnost povede pak sama k žádoucímu sjednocení pojmů.

Postavili jsme v účelové aktivitě lidské proti sobě práci vědeckou a ostatní aktivitu účelovou, tedy veškerou praktickou činnost lidstva. Kde je účelová praktická aktivita, všude je možné její zlepšení a zdokonalení, její zvědečtění v hořejším smyslu a všude také postupuje: v medicíně, brannosti, vychovatelství, v učení ve hře, v šachy i na piano, v rytmy atd. a ovšem také ve velké oblasti práce hospodářské. Je možno zásadně obírat se veškerou touto účelovou aktivitou a jejím zvědečtěním, je možno také vybrati si určitou výseč k přípravě a k propagaci vědeckých metod a ke zdokonalení této pracovní výseče. Nemíním, že tento sjezd zamýšlí se zabývatí lékařstvím, vychovatelstvím, vojenstvím, hudbou, uměním a zkrátka veškerou praktickou aktivitou člověka, myslím, že hledá těžisko své působnosti v práci hospodářské, tedy v aktivitě hospodářství soukromých i veřejných.

Definovali jsme práci hospodářskou hospodářstvím, v němž se děje. Tu třeba trochu lišiti; proti hospodářstvím soukromým, které se dělí ve dvě velké skupiny hospodářství spotřebních, domácností, a hospodářství výdělečných, podniků, stojí hospodářství veřejné, které si daněmi opatřuje prostředky z podřízených hospodářství soukromých a používá jich podle svých cílů (podniky státní patří do obecné skupiny první). Každé hospodářství z těchto tří základních skupin má svůj zvláštní pořádek, který je determinován jeho vedoucím účelem.

(1.) Hospodářství spotřební (soukromé) sleduje maximum užitku subjektivního, používá peněz podle toho na nákup různých statků a používá těchto statků podle téhož poměrného užitku. Úžitek je přírůstek subjektivní spokojenosti, náklad je úbytek její; oba i hodnota je zde subjektivní. Peníze jsou prostředkem.

(2.) Hospodářství výdělečné; podniky směřují k peněžnímu výnosu, prostředkem je práce, věcné statky (i prostor a čas), užitek je přírůstek peněz z tržby, a nákladem je úbytek peněz na nákup surovin, pomocných látek, placení práce, nájmů, úroků atd. Kalkulace je objektivní, je vyjádřena jednotkami statků, práce, prostoru, času a peněz.

(3.) Hospodářství veřejné směřuje ke zvýšení života, zdraví a kultury národa, k pojištění jeho integrity jako účelu, jedním slovem k zájmu veřejnému. Prostředkem jsou peníze z daní, jimiž působí stát škodu, která je pravým nákladem, a to jednak přímo na životě, zdraví a kultuře občanů, jimž zvyšuje břemeno práce a snižuje spotřebu, jednak nepřímo na produktivě, kterou svými daněmi brzdí.

Přehlédneme-li referáty sjezdové, shledáme, že se skutečně zabývají aktivitou těchto tří hospodářských skupin a že tudíž se soustřeďuje celý zájem na práci hospodářskou.

4. Hospodářství a technika.

V každém hospodářství se soustřeďuje velmi mnoho různých účelů a způsobů jejich uskutečnění, v obecné mluvě se praví: mnoho potřeb a jejich úkoje. Hospodářství spotřební, soukromá domácnost, pečuje o potravu, bydlení, ošacení, osvětlení a otop a jiné potřeby. Hospodářství státní o život a bezpečnost, zdraví a kulturu národa a k tomu potřebuje různá zařízení, budovy, lidské služby atd. Podnik jako hospodářství výdělečné potřebuje k uskutečnění svého účelu suroviny, pomocné látky, stroje, motory, budovy, lidskou práci, zvířata atd.

Všechno hospodaření spočívá v nabývání a upotřebení prostředků, statků a aktivity, směrem k maximu užitku a minimu nákladu, který je dán účelem hospodářství. Účel hospodářství pořádá hospodářský soubor a proto je hospodářství soukromé, spotřební i výdělečné jiným pořádkem věcí nežli hospodářství státní. Porozuměti hospodářství znamená porozuměti tomuto jeho smyslu a účelu.

To, co vidíme, navštívíme-li kterékoli hospodářství, jsou vnější předměty a jich změny; v podniku vidíme stroje, motory, suroviny, lidi a zvířata, vidíme výrobu, pohyb statků a lidí v dopravě, výměnu statků a peněz ve směně, vidíme závod. V domácnosti vidíme byt a jeho zařízení, přípravu a spotřebu jídel, oděvu atd. V hospodářství státním vidíme zařízení bezpečnostní, zdravotní, sociální, komunikační atd. Vidíme samou techniku, ale nevidíme nic hospodářského, protože technický obsah se stává hospodářstvím teprve oním neviditelným uspořádáním různých potřeb a jejich úkoje v témže hospodářství. Isolo vaně je každý účel, každá spotřeba pro sebe úkolem technickým: jak připravit jídlo, oděv, bydlení, osvětlení, otop atd. v domácnosti, jsou vesměs každý zvláště technické problémy; jak opatřit obranu země, péči o nemocné, jak pečovat o komunikace zboží, osob a zpráv, a to ve státě, jsou technické problémy; jak opatřiti v podniku výrobu různých statků, náhradní suroviny, stroje nahrazující práci lidskou, jak práci rozčleniti a sečleniti atd. jsou technické problémy v podniku. (Stále se držíme našich tří skupin hospodářství.)

Jakmile však jsou přerůzné potřeby či účely spjaty v jednom hospodářství, které nemůže bez obmezení uskutečnit všechny, jsouc odkázáno na obmezené prostředky vlastní či úvěrové, jakmile se tedy musí hospodářství ohlížeti při uskutečnění jednoho na možnost úkoje druhého, nastává mezi uskutečněním různých účelů v hospodářství vzájemný tlak a jakýsi zápas, nastává mezi jejich úkojem svazek věcné solidarity, vzniká soubor, určitým způsobem uspořádaný, vzniká hospodářství.

V hospodářství spotřebním musí subjekt pamatovati při vydání na potraviny také na to, že musí bydlet, se šatit atd. a že smí ukojovat potřebu potravy jen se zřetelem na ostatní, z čehož vzniká určitá rovnoměrnost v úkoji různých potřeb a svazek věcné

solidarity mezi různými potřebami, vzniká hospodářský pořádek, ovládající technický jeho obsah. Nejinak tomu jest v hospodářství státním mezi jeho různými úkoly a potřebami.

Podívejme se i na podnik jako hospodářství výdělečné.

Technický obsah podniku je závod, to jest to, co vidíme fyzickými očima ve výdělečném hospodářství. Také zde narážejí na sebe různé účely a potřeby. Je to především možnost výroby různých statků v podniku, jak to je do očí bijící v podniku zemědělském a při dělbě práce méně zjevné v podnicích průmyslových, ač i zde je problém obdobný v rámci určitého druhu výrobků textilních, železných, hliněných atd. Jako v hospodářství spotřebním rozhoduje relativní užitečnost úkoje té které potřeby o míře jejího úkoje, bude zde rozhodovati relativní náklad spojený s výdělkem peněžní jednotky. Když byla cena obilí vázána po válce (na nízké ceně) a cena masa byla volná, bylo obilí zkrmováno a posunovala se výroba směrem k masu; dnes při uměle zvýšené ceně obilí je tomu naopak. Každý druh výroby vyžaduje svého zařízení, svých pomocných látek, práce lidské atd. a předělávati závod obilnářský na závod pro chov dobytka na žír nebo naopak, znamená měniti jeho strukturu a znamená kapitálový přesun. Každý podnik má své možnosti expanse kapitálové, které tvoří hranice jeho disponibilních prostředků, a úvahy výnosové a nákladové to jsou, které určí nakonec strukturu podniku, usměrnění jeho zařízení a jeho aktivitu. Zkrátka také v podniku stojí proti hospodářskému, neviditelnému pořádku — technický, viditelný obsah podniku, závod. Tento hospodářský pořádek určí čeho, kolik a jakými metodami bude vyráběno, určí to se zřetelem k maximálnímu výnosu v poměru k upotřebenému kapitálu.

A jaký je tedy technický problém v hospodářství? Je dán prostě každým speciálním účelem, který je o sobě technický. Kolik různých statků máme, tolik je problémů technických, jak je vyrobiti, uskladniti, dopraviti atd. Jak vyrobiti teleskop, je problém technický, hospodářským se stane až pro hospodářství, které jej bude kupovati a se zřetelem ke všem svým úkolům a daným prostředkům se rozhodne, ne vždy pro nejdokonalější. Tak jest to s radiem, mostem, šatem i autem. Čistá technika je laboratorní, odpoutaná od obmezené hospodářské pokrývky, spoutána jen přírodními zákony, jež hledí seznati a si podmaniti tak, aby uskutečnila nejdokonalejší úkol, před který jest postavena, ať už jde o výrobu zlata, o výrobu látky, která by konala stejnou službu jako guma, či o výrobu nejrychlejšího letadla. Jest ryzí aplikací teoretických věd přírodních na praktické účely.

Tato laboratorní technika, předstihuje stále onu, která je zapjata do hospodářského jha, neboť tu nemá technik jen úkol vyrobiti zboží co nejdokonalější bez zřetele na náklad za jednotku produktu, na možnost jeho odbytu a tudíž i na rozsah jeho výroby, na možnost amortisace příslušných zařízení atd., nýbrž právě se zřetelem k tomu všemu. Neboť výběr hospodářství spotřebních

včetně státního nesměruje ke zboží nejdokonalejšímu bez zřetele k ceně, nýbrž k užítku zboží v poměru k ceně, a tomu musí výroba vyhověti, má-li posloužiti spotřebiteli i sobě. A tak je úkol technika v podniku determinován (nehledě k neúprosnému zákonu kausalit) na dvě strany; jeho úkolem je technický pokrok měřený dokonalostí výrobku a současně zhospodárnění jeho výroby. To už není technika laboratorní, to je technika praktická, hospodárná, a je-li ve službách hospodářství, je zároveň hospodářská.

Technika laboratorní se nestará o cenu materiálu, práce a zařízení, nestará se o jejich poměr v jednotce produktu atd., ale o to vše se musí starati technika hospodářská, a proto musí ve všech těchto směrech hospodařiti; hospodařiti časem, protože nevyužití zařízení jí úrok a zdražuje výrobu zbývajících, musí hospodařiti prostorem, protože plocha znamená rentu, kapitálem zařizovacím i provozovacím, surovinami i pomocnými látkami, prací lidskou i jinou atd. Každé odvětví bude míti jinde těžiště nákladu i úsporných snah. Krásné referáty sjezdové jsou skvělým dokladem nejrůznějších způsobů, jimiž lze v různých hospodářstvích dospěti k tomuto cíli. Jejich seskupení odpovídá trojímu druhu a třem skupinám hospodářství, které jsme zde postavili: podniky jako hospodářství výdělečné, domácnosti jako hospodářství spotřební, a veřejná správa jako hospodářství státní.

Úkol hospodářské techniky třeba však stále lišiti od hospodářského pořádku v podniku. Hospodárná technika postaví řadu motorů různé absolutní ceny, při nichž klesá cena jedné koňské síly s velikostí a cenou motoru, protože cena stroje o dvojnásobné výkonnosti není dvakrát tak velká jako cena motoru o výkonnosti poloviční. Ale o prodejnosti typů rozhodne odbyt, protože budou závody, které přes to dají přednost motoru menšímu, nemohouce motoru velkého plně využiti. Hospodářské vedení podniku bude stále odrazem vnějších poměrů, do nichž se aktivita daného podniku včleňuje a které nejsou ve vnitřní technice podnikové viditelné.

Vědecké řízení práce je problém hospodářské techniky, čímž je vymezen její úkol pozitivně i negativně, je to problém vědeckého objektivního hodnocení a proto také vědecky řešitelný, vede však k řadám technických poznatků a relací, nikoli ještě přímo k jednoznačnému rozhodování o pořádku v hospodářství. Stále však třeba lišiti technické řízení práce od hospodářského vedení hospodářství spotřebního, výdělečného a státního. Referáty sjezdové ukazují názorně, jak lze zhospodárniti opatřování různých úkonů v domácnosti, jak lze šetřiti prací i materiálem, ale v jakém poměru má rodina opatřovati různé své potřeby při daném důchodu, toho nelze ani vědecky zjistiti ani vědecky řídit. V hospodářství státním čeká vědecké řízení práce ještě mnoho úkolů, a to nejen při výdaji peněz, nýbrž i při opatřování daní. Zřízením studijního oddělení v ministerstvu financí jsem svého času ukázal potřebu zkoumati, jak doléhají různé daně na důchody, na výnosy různých podniků, jednotky výrobků různého druhu a jak podvazují

naši aktivitu výrobní a soutěživost s cizinou. Ale v jakém poměru má býti různých prostředků použito na úkoj různých státních potřeb a úkolů, není vědecky zjištělno. Je to výsledek praktického hodnocení státní politiky jako rozvrh prostředků na různé potřeby v domácnosti je výsledkem subjektivního hodnocení hlavy rodiny. Ale ani v podniku není konečný hospodářský pořádek podnikový vědecky řešitelný, vědecky řešitelný jsou jen pracovní metody, nákladové řady atd.; hospodářské vedení usměrňuje strukturu práce podnikové, avšak podle vnějších popudů cenových, odběrných, soutěžních, tedy podle okolností, jichž odhad a ohodnocení není vědecky řešitelné, nýbrž jest výsledkem hodnocení podnikatelského. Ale jeho poznání musí býti rozšířeno soustavným a přesným výzkumem všech složek, z nichž se skládá aktivita podniková, a to je úkol hospodářské techniky.

5. Hospodářské a technické řízení práce.

Z předchozích vývodů vyplývá, že musíme lišiti hospodářské a technické řízení práce. Hospodářské řízení práce je řízení jednotlivých hospodářství (spotřebních, výdělečných, veřejných), nebo jich skupin sdružených ve svazcích, syndikátech nebo namísto syndikátů státem. Každé hospodářství soukromé je včleněno do celé soustavy národohospodářské, do směnného společenství, jehož výtvorem jsou ceny, úroky a mzdy, a které je regulováno v zájmu veřejném různými směry, a do kterého zasahuje hospodářství státní svou daňovou soustavou.

A tak má podnikatel *jeden* pohled *dopředu* vůči hospodářství národnímu, pro které pracuje, a s jehož cenami, úroky a mzdami musí počítati, a které je ovládáno zásahy a daněmi státu, a do kterého se musí včleniti, má-li hospodářství žíti, a *druhý* pohled *zpět* do svého podniku, který má své problémy technické usměrňované podle hledisek, které plynou ze včlenění podniku do hospodářství národního. To je úkol hospodářského vedení podniku. Nejinak tomu je v soukromém hospodářství spotřebním, které disponuje určitým důchodem, a které na *jedné* straně se dívá na směnné společenství, jeho ceny, určující s užitkem strukturu spotřeby, jeho úrok, který určuje nám jeho úspory, a tlak hospodářství veřejného, které působí na rozsah a způsob spotřeby, a na *druhé* straně se dívá zpět do techniky práce domácnosti, kterou zařizuje podle svého včlenění do směnného společenství. I hospodářství státní se buduje na soustavě hospodářství soukromých, z níž čerpá své prostředky, vidí technické problémy svých různých úkolů. To jsou úkoly hospodářského řízení práce v jednotlivých hospodářstvích.

Jestliže se tvoří mezihospodářské skupiny syndikátní, vznikají nové úkoly hospodářského vedení aktivity hospodářství takto sdružených. Snaha po úhrnném maximálním výnosu podnikatelském v kartelu hledá optimální relaci mezi cenou a rozsahem od-

bytu i výroby, který ceně odpovídá, nutnost regulace výroby pod tímto zorným úhlem atd. Jestliže zasahuje stát pozitivně nebo negativně do volné soutěže a mezihospodářského pořádku, který se tvoří za volné soutěže, vzniká mu úkol domysleti důsledky zásahů a odhodnotiti je vzhledem k účelu, k němuž se zásahy dějí. I to je problém hospodářského řízení práce.

Účelné včlenění jednotlivého hospodářství do celkového hospodářského organismu národního i mezinárodního vyžaduje jeho znalost, znalost jeho zákonů a zjevů, jeho relací, jež jsou velmi složité. Čím větší hospodářství, a čím větší oblast, která se řízením kontroluje nebo ovládá, tím větší je odpovědnost za správné včlenění, a tím většího rozhledu a znalosti předpokládá. Podnik veliký, nesprávně v tomto smyslu řízený, odpovídá za život tisíců existencí na něm závislých. Státní hospodářství, které svou daňovou soustavou zabrzdí hospodářskou aktivitu, působí daleko více škody, nežli může upotřebením daní způsobiti užitku. Zásah státu do chodu hospodářství soukromých může způsobiti nedozírné škody, neuvědomuje-li si plně účinků svého zásahu. Chyba jednotlivého hospodáře se mstí na něm a lidech na něm závislých, chyba státu je mnohem těžší. Proto pravil Ludvík XIV., že chyba státníková je horší zločinu. Čím lepší a hlubší je pohled toho, kdož včleňuje své hospodářství anebo zasahuje do chodu soukromých hospodářství, do hospodářského organismu a jeho relací — což mu umožňuje, nebo má aspoň umožniti národohospodářská věda — tím spíše se uvaruje chyb, plynoucích z neznalosti tohoto organismu. Proti této hospodářské aktivitě stojí technická práce v hospodářství, která dostává svůj rámec z hospodářského vedení a v jeho úsecích pracuje svými metodami. Směřuje ke zhospodárnění práce a pracovních prostředků aktivních a pasivních a ke zdokonalení pracovního efektu, zhruba řečeno ke zdokonalení produktu a zlevnění jeho, tedy ke zvýšení užitku (pro spotřebitele) v poměru k ceně, ke zvýšení užitku relativního, ať se tak děje zvýšením užitku či snížením ceny v nákladu. Sem náleží *na jedné straně* konstrukce nových statků, kterých nebylo anebo které lépe hoví lidské potřebě nežli statky staré, zdokonalování produktu materiálem, konstrukcí, vkusem, a *na druhé straně* veškerá snaha o hospodaření kapitálem prací, prostorem i časem, konstrukcí pomocných prostředků, strojů a motorů, přesuny mezi kapitálem a prací atd. Jestliže první směr stupňuje užitek kupcův, snižuje druhý směr náklad podnikatelův. Toto všechno zde dávno a vždy bylo, ale děje se nyní aplikací daných poznatků vědeckých, výzkumem nových v praxi, a metodou soustavnosti a přesného měření hodnot, která se prostírá přes celý podnik plánem a rozpočtem, jde do jednotlivých úseků a prochází statistickým či studijním ústředím, v němž sídlí kontrola technického vedení podniku. Podle povahy práce mění se problém jejího technického vedení (sjezdové práce ukazují krásné výsledky jednotlivých odvětví výrobních) a není možno redukovati tuto pestrout aktivitu, leda na základní směry, jak se shora stalo. Stále stojí proti hospodářskému problému technický pro-

blém a proti hospodářskému vedení technické vedení podniku; nesmí nás másti, že technické řízení směřuje ke zhospodárnění, protože známe už rozdíl mezi hospodárný — hospodářský.

Pěknou ukázkou hranice mezi hospodářskou a technickou problematikou je výzkum práce, směřující k tomu, aby byla práce přizpůsobena nabytým či přirozeným kvalitám pracovníka. Vítkovické závody vykonaly v této příčině velký výzkum. Práce se rozkládá v prvky, základní úkony co možná stejnorodé, a zkoumá se, jakých kvalit a v jaké míře ten který úkon vyžaduje od pracovníka. Tím vznikají sestavy hledaných kvalit pro ten který úkon. Psychotechnikou se měří pracovní kvality toho kterého pracovníka a tvoří se sestavy kvalit nalezených, což umožňuje přizpůsobiti jedny druhým. Přizpůsobení pracovního úkonu pracovním kvalitám pracovníka a naopak znamená zvýšení úkonu při stejném jeho zatížení, znamená snížení zatížení při stejném úkonu, umožňuje zvýšení mzdy a snížení ceny, protože není-li práce přiměřena sestavě kvalit pracovníkových, bude se řídit výkon kvalitou v minimu bez plného využití kvalit ostatních. Je to obdobné jako s plodivostí půdy; určitý produkt vyžaduje určité sestavy látek a nemůže produkce růsti, leda podle látky minimové. Tento výzkum práce a její řízení takto usměrněné je technické povahy, je to ukázka zvědečtění řízení práce, která má velký a bude mít velký význam.

Kdyby však někdo přišel a chtěl touto cestou rozřešiti hospodářský problém odstupňování mezd, mezdní spravedlnost atd., byl by na zcestí. Z poměrné frekvence určité sestavy neplyne ještě hodnota práce a odstupňování mezd, protože hodnota práce se řídí hodnotou produktu, jehož cena závisí od užitkové hranice, k níž se dospívá rozsahem výroby. Právě tak jako každé ceně odpovídá určitý rozsah odbytu, spotřeby a výroby, je nutno přizpůsobiti se cenou, má-li se udržeti výroba určitého rozsahu. Linie klesající ceny při rostoucím rozsahu výroby rozhoduje i o možné mzdě. Problém mzdy není řešitelný technickým myšlením, ale — spoň nikoli v hospodářském řádu, v němž žijeme.

Je ovšem myslitelný jiný řád, v němž by tomu všemu bylo naopak. Zastavíme se trochu u jeho popisu, protože se stále a stále vrací z technických stran — pod heslem vědeckého řízení práce — návrhy, které do důsledku provedené, by znamenaly jeho uskutečnění. Je to soustava státní kooperativy, která by nahradila soustavu podnikatelské výroby, soustředila veškerou výrobu do státních závodů, soustředila do rukou státu veškerý kapitál a odstranila tudíž soukromý kapitál a úrok. Nebylo by tedy jiných důchodů kromě z práce, a každý by měl právo na práci, ale neměl by volby práce, protože by se musily prací doplňovati statky podle odbytu. Byly by prodávány ze státních magazinů za cenu vyjádřenou množstvím práce spojené s jejich výrobou, takže by bylo v magazínech tolik statků, kolik je v oběhu nabytých důchodů vyjádřených též množstvím vykonané práce. Peněžní jednotkou by byla pracovní jed-

notka. Hodnota práce by nebyla odvozena z hodnoty produktu, nýbrž naopak by se řídila hodnota produktu množstvím práce spojené s jeho výrobou.

Jaký úkol by byl spojen s řízením státní kooperativní výroby? Regulační úkol by spočíval v přidělování práce do výroby různých statků podle toho, jak jsou spotřebiteli požadovány, protože o celkovou rovnováhu mezi výrobou a spotřebou je postaráno tím, že cena neprodaných výrobků a obíhající důchod se nemohou odchýlit; jde tedy o udržování rovnováhy ve výrobě každého jednotlivého statku přidělováním pracovních sil. To je úkol ryze technický, protože není zde hodnocení větší nebo menší důležitosti výroby toho kterého statku, jak by tomu bylo v soustavě solidaristické (vzhledem k životu, zdraví a kultuře národa) anebo jak tomu je v podniku (vzhledem k výdělečnému zájmu), nýbrž ukazovatelem pro výrobu jednotlivých statků, její rozšiřování a zúžování přidělem sil je odbyt statků, který se děje podle volného výběru spotřebitelů. Státní kooperativa by byla řadou závodů.

Vedle úkolu regulatorního je zde pak úkol racionalizační, který je úplně stejný jako v hospodářské soustavě naší, a směřuje k zlepšení výrobku a k úspoře nákladu, jenže by byl tento náklad vyjadřován stále pracovními jednotkami. Celé řízení práce ve státní kooperativě do důsledků domyšlené je tedy technické povahy. Tím se stává pochopitelným, že úsilí po prohloubení technického řízení práce se neobmezuje na jeho provádění a zvědečtění v dané soustavě hospodářské, nýbrž usiluje o jeho rozšíření v jiné, t. j. v takové soustavě hospodářské, kde by hospodářské řízení výroby zmizelo a úplně ustoupilo řízení technickému, které by ovládlo celé pole. Technokracie, která ve svém názoru zdůrazňuje technickou stránku kooperativní soustavy hospodářské, je úsilím nikoli o zintensivnění vědeckého řízení práce v soustavě dané, nýbrž o změnu této soustavy od základu a zavedení státní kooperativy. Každým způsobem třeba tuto dvojí snahu důkladně od sebe oddělit a rozlišit, úsilí o zdokonalení a technickou racionalisaci práce v dané soustavě a úsilí o hospodářský převrat a zavedení soustavy, kde by celé řízení práce bylo technické. To je třeba dobře rozlišovati z více důvodů. Především proto, že vědecké řízení práce v dané soustavě má pevnou a reálnou základnu a úkol svůj na této základně ještě zdaleka nesplnilo; dále proto, že úkol na dané základně je vědecky jasný a reálný, kdežto úkol v technokratické soustavě je problematický proto, že celá tato soustava má jeden předpoklad: nalezení jednotky práce, na základě které by bylo možno odstupňovati pracovní odměnu s pocitem spravedlnosti pro pracovníky, kterýžto předpoklad je neuskutečnitelný; dále proto, že změna soustavy hospodářské není výronem vědecké úvahy, nýbrž vůle národa spravovati svou péči o udržení a zlepšení života tím či oním způsobem, takže z vědeckého řízení práce neplyne žádná určitá soustava, nýbrž že každá soustava má svůj problém řízení práce.

Tím nechceme mluvit pro žádnou hospodářskou soustavu, ani pro danou, ani proti jiné. Každý národ si nakonec najde svůj hospodářský pořádek, svědčící jeho povaze a jeho mravním kvalitám. Nelze vymyslet určitý řád a vnutit jej národu trvale; to vidíme na povlnném zpětném přerodu Ruska. Je možno a nutno o změně a zlepšení hospodářského řádu mluvit, ale to není technický problém, a to není vědecký problém, to je problém vůle národa a jeho ideálu. Ctíme každé úsilí o změnu platného řádu, ale nemyslím, že se má k tomu používati velkého a významného hnutí k racionalisaci a technicko-vědeckému řízení práce hospodářské.

Zůstaňme při vlastním úkolu technického, vědeckého řízení práce, které je pramenem všeho hospodářského pokroku. Leč i tomu je třeba věnovati trochu pozornosti.

6. Z á v ě r.

Pokrokům vědy a techniky, použití vědeckých vymožeností na praktickou práci, zvědečtění technického řízení práce vděčíme za hospodářský pokrok, který je vyjádřen zmenšením pracovního břemene a zvýšením pracovního efektu a obecného blahobytu. Na tomto poli jsou ještě nepředstavitelné možnosti a nikdy nebude tento vývoj uzavřen. Podněcován je soutěží a bojem od podniku k podniku, ale co hlavního, od národu k národu. Pro národ, jehož země je nepříznivě položena, jak tomu je u nás, protože máme daleko k moři, musí býti toto pracovní naleziště vyhledáváno dvojnásob, abychom dobrou organizací vyvážíli nepřízeň dějin. Více zbývá učiniti, nežli bylo učiněno. Není možno všechno přehlédnouti v úvodní stručné přednášce, ale pozastavme se aspoň u jedné skupiny hospodářství, to jest u hospodářství veřejného.

Aktivita hospodářství veřejného spolupůsobí na vytvoření národního produktu a, byť se tato aktivita nevčleňovala mezi podílňiky národního produktu podle zásady směny a směnné hodnoty pracovního výkonu, jest přece nutno ohodnotiti význam aktivity veřejného hospodářství pro tvorbu národního produktu v poměru k „ceně“, kterou si za to veřejné hospodářství od hospodářství soukromých ve formě daní a poplatků vybírá.

Jisto jest, že veřejné hospodářství koná pro vytvoření národního produktu služby, které by jinak musily vykonávati podniky anebo jejich kooperace, a musily by na tyto služby vynakládati v ceně určité částky, jako je platí v daních a poplatcích veřejnému svazku. Veřejné služby komunikační po letadlech, železnicích, cestách, telefonu, telegrafu atd. by musily býti opatřovány podnikově anebo v kooperacích, protože zde není vždy volná soutěž, stejně jako služba bezpečnostní, léčebná, vzdělávací. Veliké podniky si mnoho takových služeb opatřují přímo samy. Náklad těchto služeb je zrovna tak součástí výrobního nákladu, jako kterýkoli ná-

klad jiný a musí býti zrovna tak předmětem racionalisačního úsilí, jako tomu je v podnicích soukromých; jenže ve veřejném hospodářství schází onen tlak soutěže, který nutí podnik pod pohrůzkou ztráty existence k racionalisaci a ekonomisaci. Následek je, že se zde ztrácí míra pro posouzení poměru mezi užitek a nákladem, mezi přínosem veřejného hospodářství do národního produktu a tím, co se za tento přínos na ceně požaduje. Pasivní rozdíl v této bilanci představuje mrtvý náklad, práci, která se stanoviska pracovníka byla třeba velmi namáhavá, ale mohla býti bez újmy pro národní produkt uspořena. Tento tlak neracionelní práce veřejné se nepocituje v soutěži vnitrozemské, stojí-li pod ním všechny podniky (počítá se zde pouze jako zvýšení práce a snížení obecného konsumu), ale v mezinárodní směně se projeví přímo jako činitel soutěžení. Nejen podniková výroba musí držeti krok se světovým pokrokem technickým a racionalisačním, také aktivita veřejná musí dbáti, jak se ve světě utváří poměr mezi přínosem veřejných svazků do národního produktu a peněžní celkovou odměnou za to vynucenou v úhrnu daní a poplatků, a jak se ve světě organizuje veřejná správa, a co stojí. Tyto poměry se u nás vytvářejí velmi nepříznivě, a není snad oblasti hospodářské aktivity, kde by úsilí po racionalisaci a z hospodárnění bylo více na místě nežli ve veřejné správě. Zde arci běží hlavně o racionalisaci práce, a to naráží na překážky, zvláště v době těžké krise a nezaměstnanosti. Jsou zde hlavně dvě námitky:

Racionalisace, která znamená při stejném úkonu úsporu práce, vypuzuje dělníky do nezaměstnanosti a jest sociálně škodlivá. Jestliže se vážně navrhovala daň z racionalisace, jestliže jsou veřejné dodávky zadávány s podmínkou, že podnik bude místo strojů používati práce rukodílné, pak nemůžeme očekávati, že bude veřejná správa sama o sobě prováděti účinnou racionalisaci. Tato ideologie je nebezpečná, protože brzdí hospodářský pokrok a ohrožuje mezinárodní soutěživost, bez níž nemůžeme trvale žíti. Sociální problém racionalisace práce si může zpodobniti s rodinou, v níž je mezi členy rozdělena veškerá práce rodinná. Dejme tomu, že ten, kdo měl na starosti pumpování vody, vymyslí si větrný mlýn, který si po denní práci sestrojil, a který pak za něj pumpuje. Co řekne otec, když to uvidí? Nechá ho chvíli odpočinout, ale pak řekne: „Buď budeš nyní, když nám vodu čerpá vítr, vyráběti něco, na př. zlepšení bytu, co jsme si dříve nemohli dopřáti, anebo půjdeš pomáhati ostatním, aby byli se svou prací dříve hotovi. Má-li býti racionalisace práce požehnáním všech, musí vésti buď ke zvýšení blahobytu, k rozmnožení a zlepšení spotřeby, anebo ke zkrácení pracovní doby. Že přibývá nových oborů výroby a spotřeby, že se obecně zvýšila a zlepšila obecná spotřeba za poslední lidskou generaci a při tom se současně snížila pracovní doba, za to děkujeme této proklínané racionalisaci. Když jsem býval chlapcem, střídali se dělníci ve vítkovických hutích při denní šichtě 12hodinové nedělní střídou, která trvala 24 hodiny; dnes se vše obstará osmihodinovou pracovní dobou.

Zamysleme se nad tím, kolik bylo nově vřaděno pracovních sil do podnikové aktivity od války následkem nových komunikačních prostředků: automobilů, aeroplanů, radia, v kinovýrobě atd.; kolik je v automobilní výrobě zaměstnáno lidí přímo, i nepřímo v podnicích, které pracují pro automobilky, ve správkárnách, prodejnách vozů, součástek, pohonných látek, jako šoféři, kolik na budování silnic pro automobilovou dopravu. To je s příslušníky jistě přes milion lidí. Vše to znamená, že bylo docíleno zlepšení života bez zvýšení práce zvýšením jejího výkonu. Bylo tolik lidí vyřazeno racionalisací práce?

Otázka, mají-li síly uvolněné následkem racionalisace práce býti uváděny do nové výroby, která znamená zvýšení dosavadního obecného standartu, či má-li býti pro všechny zkrácena pracovní doba, a máme-li se vzdáti možného zvýšení životního standartu, závisí především na tom, zda břemeno práce svým obsahem i svým trváním je vysilující a přináší nebezpečí pro zdravotní rovnováhu pracovníka anebo zda aspoň neskýtá mu možnosti poklidu k zábavě a vzdělání, neboť tu nelze vykupovati rostoucí výrobu a blahobyt na úkor lidských energií, zejména kdyby se tak dělo na účet lidských energií jen určité vrstvy obyvatelstva. Ale není-li tomu tak, pak by nebylo moudré viděti cíl lidstva jen ve zmenšení práce a uskrovnování. To je otázka sociálního hodnocení, které však nakonec také stojí pod tlakem mezinárodní soutěže. Ale ať tak či onak, ať přijde racionalisace k dobru užitku a spotřebě či nákladu a práci, přináší pokrok. Jestliže přináší v přechodné době nezaměstnanost, jest pečovati o její odstranění tak či onak, ale není moudré čeliti racionalisaci samé.

Jiná námitka spočívá v tom, že se zaměřuje racionalice a zhospodárnění s měnovou deflací a odpor proti deflaci se přenáší na racionalisaci jménem deflace. Jestliže naše výroba spotřebuje ke zhotovení určitého produktu více suroviny a pomocných látek, více práce reálné, více času atd. a je proto dražší, pak soutěžní tlak na cenu z ciziny není tlak měnový, a cenová disparita se nedá vyřešiti spuštěním měny o knoflík níže, tedy devalvací. Touto cestou se dá vyřešiti jen disparita plynoucí z důvodu na straně měny, ze zhodnocení zlata a p. Disparita není v soustavě hospodářských čísel, nýbrž v reálném hospodářském substrátu. Jestliže přínos veřejných statků do národního produktu vyžaduje poměrně více reálné práce a statků nežli je třeba a nežli je tomu v cizině, pak činí mrtvou položku ve výrobním nákladu a působí nesoutěživost, již nelze odpomoci změnou hospodářských čísel, protože leží v reálném hospodářském substrátu. Neracionálná veřejná správa vede nutně nakonec k tomu, že je oceňována podle efektů, ne podle množství práce a že toto oceňování se projeví v neúnosnosti pro veřejná břemena a ve zředění veřejných mezd a platů. Bylo by osudnou chybou zaměřovati deflaci a racionalisaci a z rozumného odporu proti deflaci vzpírati se nerozumně hospodárnosti a racionalisaci.

Karel Engliš.